

Historia

Pierwszą wzmianką o Końskowoli jest zapis Jana Długosza, dotyczący Piotra Wysza, spowiednika królowej Jadwigi, który w 1389 roku ufundował tu kościół oraz szkołę. Założycielem Końskowoli (zwanej też początkowo Witowem od pierwotnego nazwiska rodziny założycieli) był Dzierśław z Konina, upamiętniony przez Długosza jako rycerz, który przed bitwą pod Grunwaldem jako drugi przyniósł królowi Jagielle wiadomość o zbliżających się wojskach krzyżackich. Po jego śmierci (po 1431 roku) wsie: Pożóg, Witowice, Chrzachów, Osiny i Sielce dziedziczą młodszy synowie. Końskowolę dziedziczy jego najstarszy syn – Jan. Jego synowi, ożenionemu z Anną Tęczyńską Janowi, udało się skupić wszystkie te wsie w swoim ręku. Po jego śmierci około 1490 roku jego dobra stały się własnością Tęczyńskich. W Końskowoli osiadł Gabriel Tęczyński. Stąd ruszył na wyprawę króla Jana Olbrachta do Mołdawii, w czasie której poległ (27 X 1497 r. w bitwie pod Koźminem). Pozostawił po sobie cztery córki oraz synów: Jana, późniejszego wojewodę sandomierskiego, Stanisława, późniejszego podkomorzego sandomierskiego oraz Andrzeja. To właśnie on, po uzyskaniu pełnoletności stał się jej właścicielem. Jako jeden z największych możnowładców w Koronie, był bowiem wojewodą lubelskim a później kasztelanem krakowskim a więc pierwszym senatorem, zadbał o rozwój swojej siedziby. 8 czerwca 1532 roku uzyskał z rąk Zygmunta Starego przyrzeczenie nadania praw miejskich dla Końskowoli.

Miasto zostało urządzone na kształt włoski. Prostokątny rynek zamykał kościół, nowo konsekrowany w 1545 roku, pod rozszerzonym wezwaniem Znalezienia Krzyża Św. i św. Andrzeja Apostoła. Rozbudował także, pozostawiony przez ojca rodzinny dwór, nazywany w źródłach zamkiem. Po śmierci w 1561 roku Andrzej Tęczyński został pochowany w Końskowoli, w ufundowanym przez siebie kościele. Właścicielem rodzinnego miasta został jego syn Andrzej, wojewoda bełski, a później jego syn, wojewoda lubelski Gabriel. Za jego życia konsekrowano (1613 r.) nowo wymurowany kościół szpitalny pod wezwaniem św. Anny, wybudowany w stylu lubelskim staraniem proboszcza, ks. Lisowskiego przez mieszczanina Piotra Durie. Po śmierci Gabriela w 1617 roku Końskowola przeszła na krótko w ręce księcia Krzysztofa Zbaraskiego, który osiadł w zamku Tęczyńskich. Powiększył on bibliotekę oraz ściągął znane osobistości życia kulturalnego kraju, m.in. Samuela Twardowskiego, znanego pamiętnikarza. Właśnie z Końskowoli Zbaraski wyruszył na słynne poselstwo do Konstantynopola w celu zatwierdzenia układu zawartego z Turcją pod Chocimiem. Z osobą księcia wiąże się także odbudowa kościoła parafialnego zniszczonego przez pożar. Konsekracji nowej świątyni pod wezwaniem św. Andrzeja Apostoła i Znalezienia Krzyża Świętego dokonano w 1627 r. W tym samym roku w zamku końskowolskim książę zmarł.

Miasto zostało wykupione przez Jana Tęczyńskiego, a po jego śmierci przeszło na Daniłowiczów i później Opalińskich, by w końcu stać się własnością Lubomirskich. Książę Stanisław Herakliusz Lubomirski, marszałek wielki koronny, ustanowił w Końskowoli siedzibę administracji swoich dóbr nadwiślańskich. Miasto szczególnie upodobała sobie jego żona, Zofia z Opalińskich. Dzięki jej fundacji Tylman z Gameren, który dla jej męża budował pałac w Puławach, zajął się przebudową kościoła parafialnego. Niestety w czasie trwania prac księżna zmarła i nieoczekiwanie najtrwalszą i najpiękniejszą pamiątką po tej przebudowie jest jej nagrobek, autorstwa Tylmana z Gameren, przedstawiający portretowo postać zmarłej. [Rozmiar: 7612 bajtów]

Ciekawostką jest znajdujący się na nagrobku wiersz, napisany przez jej męża. Po śmierci Lubomirskiego miasto przeszło na Sieniawskich. Elżbieta z Lubomirskich Sieniawska dokończyła zaczęta przez matkę przebudowę kościoła. W latach trzydziestych XVIII wieku uzyskał on ostateczny kształt, w którym przetrwał do dzisiaj. Nowy etap rozwoju Końskowoli i okolicznych wsi rozpoczął się z chwilą gdy jej właścicielem stał się August Aleksander Czartoryski. Jego rezydencją, tak jak Lubomirskich był pałac w Puławach, natomiast Końskowola stała się „stolicą” jego dóbr w okolicy. Odbudował zamek, podupadły za czasów Sieniawskich, w którym umieścił centrum administracji tzw. „klucza końskowskiego”. Dążąc do rozwoju ekonomicznego Końskowoli sprowadził do tu 300 rzemieślników z Saksonii, przede wszystkim tkaczy. Dało to początek rozwoju przemysłu włókienniczego w Końskowoli, który rozwijał się dynamicznie do wybuchu I wojny światowej, podczas której (1915 r.) większość fabryk została zniszczona przez Rosjan. Do dziś można oglądać pozostałości po cmentarzu ewangelicko - augsburskim, gdzie do XX wieku grzebano potomków rzemieślników niemieckich, którzy się tutaj osiedlili. Dzięki Czartoryskim do Końskowoli zjechało wiele znanych osobistości. Tu w 1807 zmarł i został pochowany poeta Franciszek Dyonizy Książnin, autor wierszy religijnych i patriotycznych, przedstawiciel sentymentalizmu. W Końskowoli ostatnie dni dożywał przyjaciel Czartoryskich, generał Józef Orłowski, absolwent Szkoły Rycerskiej, w Powstaniu Kościuszkowskim komendant Warszawy. Oba upamiętniają poświęcone im klasycystyczne pomniki przed kościołem parafialnym. W kościele znajduje się także tablica upamiętniająca założyciela szpitala w Puławach, Karola Khittla, zmarłego w 1817 roku. Najważniejszą postacią, związaną w tym czasie z Końskowolą był Franciszek Zabłocki. Ten najwybitniejszy komediopisarz polskiego oświecenia, autor głośnych pamfletów politycznych w dobie Sejmu Wielkiego, Protokolista Komisji Edukacji Narodowej, Sekretarz Towarzystwa Ksiąg Elementarnych po rozbiorach przyjął święcenia kapłańskie i w 1800 roku został proboszczem w Końskowoli. Osobiście opiekował się Książninem, którego psychiką zachwiała tragedia rozbiorów. Dzięki niemu wzbogacona została biblioteka kościelna oraz rozwinęła się szkoła. Franciszek Zabłocki zmarł w 1821, a pochowany został w krypcie pod ołtarzem kościoła parafialnego.

Dynamiczny rozwój Końskowoli, a zwłaszcza manufaktur produkujących tekstylia na rynek rosyjski załamał się po upadku powstania listopadowego. Jednak to upadek powstania styczniowego spowodował większe straty dla miasta. W 1869 roku, jak wielu innym, tak i Końskowoli za poparcie dla powstania odebrano prawa miejskie. Koniec XIX wieku to ponownie okres rozwoju gospodarczego, przede wszystkim dzięki eksportowi produktów włókienniczych do Rosji. Między 1897 a 1914 rokiem ludność Końskowoli powiększyła się z około 3200 do 5675 osób. Niestety, w 1915 roku wycofujące się oddziały rosyjskie wywiozły maszyny i spaliły część miasta. Oznaczało to upadek dla miejscowości. W rok później liczba mieszkańców była niemal dwukrotnie niższa niż przed wojną. W czasie II Wojny Światowej liczba ludności spadła o połowę w związku z wywiezieniem ludności żydowskiej do obozów koncentracyjnych. Hitlerowcy urządzili tu obóz przejściowy, z którego w 1942 roku wywieziono ponad 4 tysiące Żydów na zagładę do Sobiboru i Treblinki. W latach 1940-1943 istniał też obóz pracy, więźniowie którego byli zatrudnieni przy budowie dróg. Wielu z nich, w większości radzieckich żołnierzy, zmarło na skutek warunków pracy. 25 VII 1944 roku połączone oddziały AL., AK i BCh opanowały Końskowolę, kładąc kres okupacji.

[Więcej informacji na temat historii parafii p.w. Znalezienia Krzyża Św. i Św. Andrzeja Apostoła](#)
[Więcej informacji na temat zabytków i historii Końskowoli - www.konskowola.eu](http://www.konskowola.eu)

Opracowanie: *Przemysław Pytlak*